

13. Litvina, A.F. & Uspenskiy, F.B. (2006). *Vybor imeni u russkikh knyazey v X–XVI vv. Dinasticheskaya istoriya skvoz prizmu antroponimiki* [The choice of a name among Russian princes in the 10th – 16th centuries. Dynastic history through the prism of anthroponymy]. Moskva [in Russian].
14. (1989). *Litopys Ruskyi za Ipatskym spyskom* [Chronicle of the Rus' on the Ipatsky list] / avt. perekl., peredm. ta prym. L.Ie. Makhnovets. Kyiv [in Ukrainian].
15. (1862). *Nikonovskaya letopis* [Nikonovskaya Chronicle]. (Polnoye sobraniye russkikh letopisey. T. 9). Sankt-Peterburg [in Russian].
16. Pchelov, E. (2004). Genealogiya semi Yuriya Dolgorukogo [Genealogy of the family of Yuri Dolgoruky]. *Ruthenica*, 3, 68–79 [in Russian].
17. Solovyev, S.M. (2010). *Drevnerusskiye knyazia* [Old Rus' princes]. Sankt-Peterburg [in Russian].
18. Tatishchev, V.N. (1963). *Istoriya rossiyskaya v 7 t.* [Russian history in 7 volumes]. T. 2. Moskva-Leningrad [in Russian].
19. Tolochko, P.P. (1996). *Kyivska Rus* [Kievan Rus']. Kyiv [in Ukrainian].
20. Yanin, V.L., Gaydukov, P.G. (1998). *Aktovyye pechati Drevney Rusi X–XII vv.* [Actual seals of Ancient Rus' X–XII centuries]. T. 3. Moskva [in Russian].

Одержано 01.02.2019.

УДК 94(477.41)«1800/1825»

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-46-43-49>

Ткаченко Олеся,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри загальної історії, правознавства і
методик навчання

Lesya612@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8836-3778>

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.
Україна, 08401

Tkachenko Olesia,

Candidate of Historical Sciences, Assistant
Professor of General History, Science of Law,
Teaching Methods Department

Lesya612@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8836-3778>

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University,
30, Sukhomlynsky Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region,
Ukraine, 08401

Соловйова Тетяна,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри загальної історії, правознавства і
методик навчання

Soloveva071@ukr.net

<https://orcid.org/000-0003-1071-6937>

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна, 08401

Solovyova Tatiana,

Candidate of Historical Sciences, Assistant
Professor of General History, Science of Law,
Teaching Methods Department

Soloveva071@ukr.net

<https://orcid.org/000-0003-1071-6937>

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University,
30, Sukhomlynsky Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region,
Ukraine, 08401

КИЇВСЬКА ГУБЕРНІЯ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XIX СТ. (СПОГАДИ ДЕКАБРИСТІВ)

У статті на основі аналізу опублікованих та архівних джерел, історіографічних здобутків розглядаються основні аспекти суспільного розвитку регіону, становище різних соціальних груп населення в структурі суспільства та їх господарська діяльність. Проаналізовано основні соціально-професійні групи населення Київської губернії, конкретизовано картину їхнього життя, і зроблено висновок, що у досліджуваний період активізувалися переходи із одного стану до іншого, що сприяло подальшим соціальним перетворенням в губернії.

З'ясовано погляди декабристів на найвагоміші соціально-економічні чинники та історико- правовий розвиток Київської губернії. Зроблено спробу дати цілісну картину розвитку революційних ідей в регіоні, участі армійських офіцерів у революційній боротьбі. Висвітлено діяльність конспіраційних організацій, активними членами яких були П. Пестель, О. Юшневський, О. Барятинський, О. Поджіо, М. Орлов, С. Муравйов-Апостол, М. Бестужев- Рюмін, А. Розен. Зазначено, що серед офіцераства не було єдності щодо методів досягнення поставленої мети і внутрішнього устрою майбутньої держави.

Констатовано, що зародження і розвиток декабризму в опозиційному русі першої чв. XIX ст. стало закономірним явищем, обумовленим об'єктивними факторами та досліджено погляди декабристів на особливості соціально-економічного розвитку Київської губернії.

Ключові слова: Київська губернія, декабристи, законодавство, економіка, селяни, купці.

KYIV PROVINCE IN THE FIRST QUARTER OF THE XIX CENTURY (MEMORIES OF THE DEKABRISTS)

On the basis of the analysis of published and archival sources, historiographic achievements, the article examines the main aspects of the social development of the region, the position of various social groups of the population in the structure of society and their economic activity. The main socio-professional groups of the population of the Kyiv guberniya were analyzed, the picture of their life was concretized and it was concluded that in the studied period transitions from one state to another were activated, which facilitated further social transformations in the province.

The views of the Dekabrists on the most important socio-economic factors and the historical and legal development of the Kyiv province were found out. An attempt was made to give a complete picture of the development of revolutionary ideas in the region, the participation of army officers in the revolutionary struggle. Activity of conspiracy organizations, active members of which were. P. Pestel, O. Yushnevskiy, O. Baryatynskiy, O. Podgio, M. Orlov, S. Myravyov-Apostol, M. Bestyjev-Rumin, A. Rosen.

It was noted that there was no unity among the officers as to the methods of achieving the goal and the internal structure of the future state.

It was stated that the origin and development of Decembrism in the opposition movement of the first quarter. Nineteenth century. became a natural phenomenon due to objective factors and examined the views of the Decembrists on the features of socio-economic development of the Kiev province.

Key words: Kyiv province, Dekabrists, legislation, economy, peasants, merchants.

Як кожна наукова дисципліна, так і окрема проблема, зокрема політико-правове та соціально-економічне становище Правобережної України у першій чв. XIX ст. має свою історію вивчення, яка відбиває періоди становлення, розвитку і тимчасового занепаду,

коли необхідно зупинитися, досягнути пройдений шлях, а інколи повернутися назад, щоб спокійно оцінити раніше зроблене, щоб знову рухатися вперед. Складність досліджень розвитку Київщини зумовлюється гостротою та нашаруванням взаємопов'язаних правових, соціальних, культурних регіональних ключових проблем. Протягом двох століть над вивченням окремих питань соціально-правового та економічного розвитку України в цілому, Правобережної зокрема, працювало не одне покоління істориків, економістів, юристів та представників інших наук. Ці теми знайшли своє висвітлення і у працях декабристів, зокрема П. Пестеля, М. Бестужева-Рюміна, С. Муравйова-Апостола, А. Розена та ін.

Серед дослідників були вихідці різних соціальних верств населення, різних переконань, які часто переслідували певні групові, станові, класові, або партійні інтереси. На світогляд авторів впливали різні чинники, інтереси держави, страх втратити місце праці та інше. Проте при вивченні концептуальних висновків дослідників ми повинні врахувати не тільки думки, висловлені у їх опублікованих працях, але й політичну ситуацію в цілому.

На кожному етапі розвитку даної проблеми відбувається не лише зміна поколінь дослідників, їх рівень фахової підготовки, але й тематика. Ця зміна відбувається завдяки розвитку джерелознавчої бази, рівню розвитку проблеми, втручанням держави, бажанням підпорядкувати історичну науку певній меті, суспільним явищам, тим політичним завданням, які ставили перед собою різні політичні сили.

Для наукового дослідження політико-правових та соціально-економічних процесів у спогадах декабристів необхідно проаналізувати політику уряду у реформуванні державного апарату, зробити аналіз нормативно-правової бази тодішнього законодавства, проаналізувати політику уряду щодо промисловості та вивчити системи забезпечення промисловості сировиною, матеріальною і робочою силою, вивчити становище, життєві умови та прибутки сільського населення, відтворити організаційні форми торгівлі сільськогосподарськими та промисловими товарами на внутрішньому та зовнішньому ринках, охарактеризувати міста, простежити соціальні процеси, що відбувалися у регіоні.

Ці проблеми знайшли висвітлення у працях Г. Казьмирчука, Ю. Латиша, М. Казьмирчук, О. Киянської [4; 7; 5; 6].

Важливою проблемою є виявлення джерел формування конституційних поглядів декабристів. Дослідження йдуть у двох напрямках. Перший – осмислення раніше висловлених думок, коли вчені акцентували увагу на впливові західноєвропейських чинників. Другий – модерний, коли вчені наполегливо переконують читачів у тому, що конституційні ідеї декабристів це результат попереднього розвитку Російської держави, пошуків російської спільноти, перетворюючих шляхів, один із напрямків яких очолював Олександр І.

Значними і переконливими є дослідження біографій декабристів. Зокрема, Г. Казьмирчук і Р. Вавренюк описали біографію Е. Оболенського; О. Киянська дослідила життєвий шлях П. Пестеля. Наукові праці написані на основі джерел, переважна більшість яких запроваджується у науковий обіг вперше [2; 6].

Аналіз джерел, монографічної літератури дає підстави стверджувати, що великий вплив на суспільно-політичне життя Києва і Київської губернії здійснювали члени «Союзу спасіння» і «Союзу благоденства». У регіоні були розквартировані військові частини, в яких служили члени цих товариств, сюди також висилали опозиційно налаштованих до влади офіцерів і солдат.

У 1818 р. у Київ прибув призначений на посаду начальника штабу 4-го корпусу 1-ї армії член «Союзу спасіння», а пізніше і «Союзу благоденства» генерал М. Орлов. Навколо нього утворився гурток прогресивно налаштованої молоді, який діяв у Києві де було менше перешкод, щоб сіяти зародки політичного прогресу. У цей час Київ став місцем ділових зустрічей багатьох членів «Союзу благоденства». У Контрактовому домі, на Подолі, в приватних квартирах на Печерську зустрічалися П. Пестель, О. Юшневський,

С. Муравйов-Апостол. У Києві в члени «Союзу благоденства» були прийняті С. Волконський, В. Давидов, К. Охотников та інші. З 1816 р. по 1820 р. у Київській губернії членами таємних товариств проводилася велика агітаційно-пропагандистська робота серед дворянської молоді і солдат. Особливо значну просвітницьку роботу розгорнув М. Орлов, який зосередив свій вплив на розповсюдженні грамоти в середовищі солдат та їхніх дітей. Протягом 1822–1825 рр. у Києві, під час Контрактової ярмарки, проходили з'їзди Південного товариства. Найчастіше засідали вбудинку матері В. Давидова або на квартирі О. Юшневського. На цих зібраннях були присутні П. Пестель, О. Юшневський, С. Волконський, В. Давидов, С. Муравйов-Апостол, М. Бестужев-Рюмін, О. Поджио, О. Барятинський та інші члени Південного товариства. Тут же П. Пестель виклав основні положення республіканської програми товариства, яка передбачала революційні зміни політичного і суспільного ладу в Росії. У 1823 р. на з'їзді члени товариства проголосили створення Васильківської управи на чолі з С. Муравйовим-Апостолом і М. Бестужевим-Рюмінім.

Повстання Чернігівського полку почалося з с. Триліси, розташованому поблизу Києва. 30 грудня 1825 р. повсталі на чолі з С. Муравйовим-Апостолом вступили до Василькова. Однак, керівник Васильківської управи не наважився іти на Київ, а «послал в город прапорщика А. Мозалевского с заданием распространить в Киевском гарнизоне и среди населения «Православный катехизис». Но эта же миссия не увенчалась успехом. В это время в городе не было членов тайного общества и А. Мазалевский не смог выполнить приказ и вскоре был арестован. Местные власти Киева опасаясь, как бы восставшие не захватили город, приказали усилить киевский гарнизон и бдительно следить за движением Черниговского полка. 3 января 1826 г. на высоте возле сёл Устиновка и Ковалевка Васильковского уезда отряд царских войск открыл огонь. Восстание было подавлено. Спустя два года после восстания в связях с декабристами обвинили и задержали 22 человека, а за их женами был установлен тайный надзор [3, с. 139].

Декабристи перебували не лише у Києві, а подорожували губернією і чудово знали її шляхи. Деякі з них, зокрема А. Крюков, І. Аврамов описували Київщину. «Маршрути поручика Аврамова по Київській губернії 1824 г.» свідчить про те, що він описував дорогу від м. Дашева до с. Оноратки» і від с. Оноратки до м. Животова». Ці описи дають відомості не тільки про проходження дороги через населені пункти але і вказують де «знаходиться корчма, дорога в той чи інший населений пункт» [13, арк. 4].

Київська губернія мала декілька основних і другорядних доріг, на яких у певних містах розташовувалися станції. Про це, свідчать відомості поштових доріг із вказаними поштовими станціями і відстанню між ними. Дороги розподілялися на столичні, губернські, повітові. Усі ці шляхи були ґрунтовими і перебували в поганому стані. Їх рідко ремонтували, а тому при першій негоді вони ставали непридатними для транспортування важких вантажів. В одному з офіційних видань говорилося, що розвитку торгівлі перешкоджав поганий стан доріг, які після першої негоди ставали незручними для проїзду, тому що ця місцевість мала рихлий чорноземний ґрунт. Дороги відновлювалися не раніше середини квітня, а у вересні починалося нове болото, у жовтні-листопаді земля замерзала, потім наставала ожеледь, і в результаті чого транспортування волами ставало неможливим. Про стан доріг Київської губернії є свідчення генерал-майора Желтухіна у рапорті якого говорилося про дороги і мости губернії «за винятком Черкаського повіту, вони влаштовані по різному, і в деяких місцях дуже погано; інші зроблені так, що біля них їхати небезпечно, більш того, між канавами немає ніякого сполучення для стоку води, у зв'язку з чим у низинних місцевостях при найменшому дощі буває брудно. У Махновському і Звенигородському повітах перед моїм приїздом почали будувати мости» [11, арк. 4]. Будівництво таких доріг було перекладено на плечі селян. У своїх записках про це писав і І. Якушкін. Декабрист відзначав, що щорічно потрібні були люди на будівництво доріг на якийсь місяць, а інколи і на два [14, с. 37].

Клімат, ведення господарства, побут селян описав у своїх записках А. Розен. Він відмічав зміну природних умов і пояснював їх вплив на сільське господарство. Автор писав, що «клімат змінився повністю, з першої чверті XIX століття. Старожили добре пам'ятають чудові фруктові сади з найніжнішими плодами, зиму саму м'яку, сирітську, короткочасну. Сіном запасалися щонайбільше на два з половиною місяці, худоба й коні майже увесь рік задовольнялися підніжним кормом. Дешевизна хліба і продовольчі запаси була майже сміхотворною. Чверть пшениці купували за два руб. асигн. жита – за руб, вівса – за 60 коп.; за індичку платили 15 коп., за гуску – 10 коп., за курку – 5 коп.» [12, с. 529-530]. Автор пояснював зміну клімату, вирубкою лісів, що прикривали південь імперії від півночі, служили щитом проти північних вітрів та притягували дощові хмари [12, с. 530]

Андрій Євгенович писав, що на середину XIX ст. погодні умови непостійні з частими перепадами: «літом нестерпна спека змінюється раптовим холодом від північного вітру; зимою морози досягають 26 градусів, а потім раптом подме північний вітер і приносить дощі відлигу, а на третій день знову за 20 градусів морозу. Засуха літом буває жахливою, вона починається східними вітрами, котрі відомі тут під іменами суховіїв, потім настає спека, котра остаточно сушить поля і луки, вбиває рослинність і знищує труди землероба» [12, с. 530-531].

Такі зміни клімату в середині XIX ст. в умовах кризи феодално-кріпосницької системи підсилювали її згубний вплив на сільське господарство.

Скотарство обмежувалося розведенням великої рогатої худоби та овець. Українці надавали перевагу волам, які на відміну від коней, більш витривалі і невибагливі, до того ж, коли вони були вже непридатними для роботи, за них можна було виручити значні кошти, продавши їх на забій [12, с. 535].

Селянське господарство більшої частини українського селянства, було натуральним, все що необхідно було для вжитку, вироблялося вдома.

А. Розен описував і становище землеробства, яке повсюди було трипільним, з використанням кріпосної або дарової праці. Тоді навіть, коли урожай був невисоким, то великі і середні землевласники, що не мали ніяких боргів, вичікували підвищення цін на хліб, коли ж урожай був високим і ціни падали, то вони зберігали свій хліб у скиртах, а також скуповували хліб у інших власників, таким чином вони мали змогу в неврожайний або голодний рік отримувати 100% прибутку [12, с. 532-533].

Як один із чинників розвитку сільського господарства варті уваги українські чорноземи. І хоча вони вже не давали врожаїв від сам-двадцяти, а на той час лише від сам-трьох до сам-шести, однак це притому, що вони не отримували ніякого штучного підживлення, на одних і тих же ділянках сіяли по декілька років підряд, не застосовуючи сівозміни. Недостатнє забезпечення сільськогосподарським реманентом, до того ж, невисока його якість, не дозволяли повноцінно обробляти землі, що негативно впливало на врожайність. Однак поміщики, не зважаючи на перераховані перешкоди, отримували чистий прибуток, бо використовували дарову працю.

Головною перешкодою для успішного ведення господарства А. Розен вважав недобросовісне ставлення кріпосного працівника до своїх обов'язків: «рабом він народжується, навчається всьому від раба, підкоряється тільки із страху; а як нема господарю можливості стояти повсюди з піднятою палицею, або за всякий непослух використовувати посередництво поліції, то господарство повзе і перевалюється як пень через колоду» [12, с. 532]. Кріпаки всіляко намагалися уникнути виконання урочних робіт, мотивуючи це хворобою тяглової худоби чи несправністю реманенту. Така ситуація аж ніяк не сприяла веденню раціонального і прибуткового господарства.

Викликала критику декабристів і станова-податна політика уряду Олександра І. Найбільше вони були незадоволені гільдійською постановою, яка великою мірою не задовольняла станове купецтво. Пестель вбачав у цьому законі, все те, що зла влада

вигадати тільки могла, аби зашкодити народній промисловості «сприяти всім злим помислам і абсолютному пригніченню найбідніших класів людей» [9, с. 100].

Про згубні наслідки для народу канкріновської реформи писали декабристи М. Бестужев, П. Каховський. «Вимоги гільдійські, – писав М. Бестужев, – на кожному кроці і при кожній операції становить безперервні перешкоди діяльності промислової, не кількістю податків, а різновидністю вимог та їх змінами» [1, с. 137]. Вислови декабристів – ще одне свідчення того, що канкріновський гільдійський закон був направлений, головним чином, проти найбідніших і малозабезпечених верств міського і сільського населення.

Таким чином, ознайомившись з мемуарами, епістолярною спадщиною членів таємних товариств, монографічною літературою, ми з'ясували, що зародження і розвиток декабризму в опозиційному русі першої чв. ХІХ ст. стало закономірним явищем, обумовленим об'єктивними факторами та дослідили погляди декабристів на особливості соціально-економічного розвитку Київської губернії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Брестужев Н.А. Статьи и письма. Москва: Наука, 1933. 278 с.
2. Вавренюк Р., Казьмирчук Г. Декабрист Евгений Оболенский: Жизнеописание. Київ: Веселка, 1990. 289 с.
3. История Киева: в 3-х томах, 4 кн. / Под. ред. В.Г. Сарбея. Т. 2 Киев периода позднего феодализма и капитализма. Київ: Наукова думка, 1983. 462 с.
4. Казьмирчук Г. Історіографія руху декабристів. Дореволюційне декабриство (1825-1917 рр.): Курс лекцій для студентів історичних факультетів. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2000. 170 с.
5. Казьмирчук М. П.І. Пестель: погляд соратників з Південного товариства // Декабристи в Україні дослідження й матеріали. Київ: Ін-т. Історії України НАН України. Київ нац. Унів-т. ім. Тараса Шевченка. Т. 3. 2003. 257 с.
6. Киянская О.И. Научная биография П.И. Пестеля: Авторефер. дис... докт. ист. наук. Саратов 2002. 39 с.
7. Латиш Ю. Українська та російська історіографії декабризму в Україні 1920-х рр.: змагання, концепції, наукові осередки // Декабристи в Україні: дослідження й матеріали. Київ: СПД Цимбаленко Е.С., 2009. 204 с.
8. Минаева Н.В. Политические проекты декабристов в контексте конституционной мысли России 1-й четверти ХІХ в. // 170 лет спустя... Декабристские чтения. 1995. С. 6–7.
9. Мемуары декабристов: Южное общество. Москва: Высшая школа, 1982. 430 с.
10. Прозорова Н.С. П.И. Пестель: Конституционный и другие законодательные проекты. Київ: ПП КП «Укр. СІЧ», 2000. 198 с.
11. Отчет генерал-лейтенанта Желтухина о происшествиях по губернии. Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі. Ф. 1286. Департамент полиции. Оп. 4. Д. 291. 103 арк.
12. Розен А.Е. Записки декабриста три части в одной книге. Лейпциг: Тип. Бера и Германа, 1870. 636 с.
13. Дело поручика И. Аврамова. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 533 Киевский военный губернатор. Оп. 1. 1824. Спр. 1132. 37 арк.
14. Якушкин И.Д. Записки. Москва: 1908. 320 с.

REFERENCES

1. Brestuzhev, N.A. (1933). *Stati i pisma [Articles and letters]*. Moskva: Nauka [in Russian].
2. Vavrenyuk R., & Kazmirchuk G. (1990). *Dekabrist Evgeniy Obolenskiy: Zhizneopisanie [Decembrist Eugene Obolensky: Biography]*. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].

3. (1983). *Istoriya Kieva [History of Kiev] (Vols. 1–3)*. In V.G. Sarbey (Eds.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Kazmyrchuk, H. (2000). *Istoriografii rukhu dekabrystiv [History of the Decembrists movement]. Dorevoliutsiine dekabrystvo (1825-1917 rr.): Kurs leksii dlia studentiv istorichnykh fakultetiv – Pre-Revolutionary Decembrism (1825-1917): Lecture Course for Students of History Faculties*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
5. Kazmyrchuk, M. (2003). P.I. Pestel: pohliad soratnykiv z Pivdennoho tovarystva [P.I. Pestel: a look of a comrade-in-arms from the Partnership]. *Dekabrysty v Ukraini doslidzhennia y materialy – Decembrists in Ukraine research and materials. (Vol. 3)*. Kyiv: In-t. Istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv nats. Univ-t. im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
6. Kiyanskaya, O.I. (2002). *Nauchnaya biografiya P.I. Pestelya [Scientific biography P.I. Pestel]*. Extended abstract of Doctor's thesis. Saratov [in Russian].
7. Latysh, Yu. (2009). Ukrainska ta rosiiska istoriografii dekabryzmu v Ukraini 1920-kh rr.: zmahannia, kontseptsii, naukovy osередky [Ukrainian and Russian historiography of Decembrism in Ukraine in the 1920s: competitions, concepts, scientific centers]. *Dekabrysty v Ukraini: doslidzhennia y materialy – Decembrists in Ukraine: research and materials*. Kyiv: SPD Tsymbalenko E.S. [in Ukrainian].
8. Minaeva, N.V. (1995). Politicheskie proektyi dekabristov v kontekste konstitutsionnoy myisli Rossii 1-y chetverti XIX v. [Political projects of the Decembrists in the context of the constitutional thought of Russia in the 1st quarter of the 19th century]. 170 let spustya... *Dekabristskie chteniya – 170 years later ... Decembrist readings*, 6-7 [in Russian].
9. (1982). *Memuaryi dekabristov: Yuzhnoe obschestvo [Memoirs of the Decembrists: Southern Society]*. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].
10. Prozorova, N.S. (2000). *P.I. Pestel: Konstitutsionnyi i drugie zakonodatelnye proektyi [P.I. Pestel: Constitutional and other legislative drafts]*. Kyiv: PP KP «Ukr. SICH» [in Ukrainian].
11. *Otchet general-leytenanta Zheltuhina o proisshestviyah po gubernii. Rosiiskiy derzhavnyi istorichnyi arkhiv u Sankt-Peterburzi*. F. 1286. Departament polytsyy. Op. 4. D. 291. 103 ark.
12. Rozen, A.E. (1870). *Zapiski dekabrista tri chasti v odnoy knige [Decembrist notes three parts in one book]*. Leyptsig: Tip. Bera i Germana [in Germany].
13. *Delo poruchika I. Avramova. Tsentralnyi derzhavnyi istorichnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi*. F. 533 Kievskiy voennyi gubernator. Op. 1. 1824. Spr. 1132. 37 ark.
14. Yakushkin, I.D. (1908). *Zapiski [Notes]*. Moskva [in Russian].

Одержано 28.01.2019.

УДК 392.8 (=161.2)

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-46-49-56>

Хмельницька Людмила,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії та культури України
ludmylahm@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-2482-4322>
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія

Khmelnytska Lyudmyla,
Candidate of Historical Sciences, assistant
professor of Department of History and
Culture of Ukraine
ludmylahm@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-2482-4322>
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University, 30,